

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
В **ВЕСТИ** ARCHAEOLOGICAL NOVELTIES
2/2000

СЪДЪРЖАНИЕ

- 3
ПРАИСТОРИЧЕСКИ ЖЕНСКИ ФИГУРКИ
ОТ ГОРНОСТРЯМСКАТА ДОЛИНА (I)
Лолита Николова
- 9
ДВЕ КАТАРАМИ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА
ОТ ФОНДА НА ВРАЧАНСКИЯ МУЗЕЙ
Момчил Кузманов
- 13
НОВ ТИП ПСЕВДОАВТОНОМНА МОНЕТА
С ИМЕТО НА ГРАД ФИЛИПОПОЛ
Димитър Й. Димитров
- 16
ТЕРАКОТОВА ИГРАЧКА ОТ МОГИЛА
КРАЙ ГРАД ЯБЛАНИЦА
Даниела Агре
- 19
МЕДАЛЪОН НА ГОРДИАН III ОТ ОДЕСОС
Веселин Парушев
- 22
ПРОПУСКИ ЗА АТЛЕТИЧЕСКИ СЪСТЕЗАНИЯ
Бисера Томова
- 25
НОВ ПОДХОД ЗА РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМА
С ОПРЕДЕЛЯНЕТО РЪСТА
НА ИЗКОПАЕМИТЕ КУЧЕТА
Венелин Динчев
- 28
НОВООТКРИТИ ГАЛЕРИИ НА ЦЪРКВАТА
„СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ БЕЛИКО ТЪРНОВО
Константин Тотеv, Евгени Дерменджиев
- 34
РЕКОНСТРУКЦИЯ НА СТЕНОПИСНИЯ
КАЛЕНДАР ОТ ЦЪРКВАТА
„СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ БЕЛИКО ТЪРНОВО
Диана Косева, Евгени Дерменджиев
- 39
НАХОДКА С МЕДНИ СКИФАТИ
НА ЦАР ИВАН-АСЕН II, ОТ КРЕПОСТТА
ПРОСЕК В МАКЕДОНИЯ
Владимир Пенчев
- 43
ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗНЕПОЛЕ
Бони Петрунова

CONTENTS

- 3
PREHISTORIC FEMALE FIGURINES
FROM THE UPPER STRYAMA VALLEY (I)
Lolita Nikolova
- 9
TWO EARLY IRON AGE BUCKLES
FROM THE VRATSA MUSEUM COLLECTION
Momchil Kouzmanov
- 13
A NEW TYPE OF PSEUDO-AUTONOMOUS COIN
WITH THE NAME OF PHILIPPOLIS CITY
Dimitur Y. Dimitrov
- 16
A TERRA-COTTA TOY FROM A TUMULUS
NEAR YABLANITSA TOWN
Daniela Agre
- 19
A MEDALLION OF GORDIAN III FROM ODESSOS
Vesselin Paroushev
- 22
THE PASSES TO ATHLETIC COMPETITIONS
Bissera Tomova
- 25
A NEW APPROACH IN SETTLING
THE PROBLEM OF ASSESSMENT
THE STATURE OF FOSSIL DOGS
Venelin Dinchev
- 28
NEWLY FOUND GALLERIES IN THE FORTY
HOLY MARTYRS CHURCH IN VELIKO TURNOVO
Konstantin Totev, Evgeny Dermendzhiev
- 34
RECONSTRUCTION OF THE MENOLOGY
OF THE FORTY HOLY MARTYRS CHURCH
IN VELIKO TURNOVO
Diana Kosseva, Evgeny Dermendzhiev
- 39
A HOARD OF COPPER SCYPHATES
OF TSAR IVAN ASSEN II, FROM THE
PROSEK FORTRESS IN MACEDONIA
Vladimir Penchev
- 43
GROUND SURVEYS IN ZNEPOLE
Bony Petrunova

ПРАИСТОРИЧЕСКИ ЖЕНСКИ ФИГУРКИ ОТ ГОРНОСТРЯМСКАТА ДОЛИНА (I)

PREHISTORIC FEMALE FIGURINES FROM THE UPPER STRYAMA VALLEY (I)

Горнострямската долина е един от новопроучваните праисторически райони на Балканите (Nikolova 1999; Nikolova 2000, 65–92). Между непубликуваните находки, открити до 90-те години, са две праисторически антропоморфни фигурки – едната от фонда на ГИМ-Карлово, която според инвентарната книга произхожда от Бая-Плоската могила. Другата фигурка е от частната сбирка на Н. Събеv (с. Дъбене, Карловско). Според собственика, тя е от района на с. Дъбене.

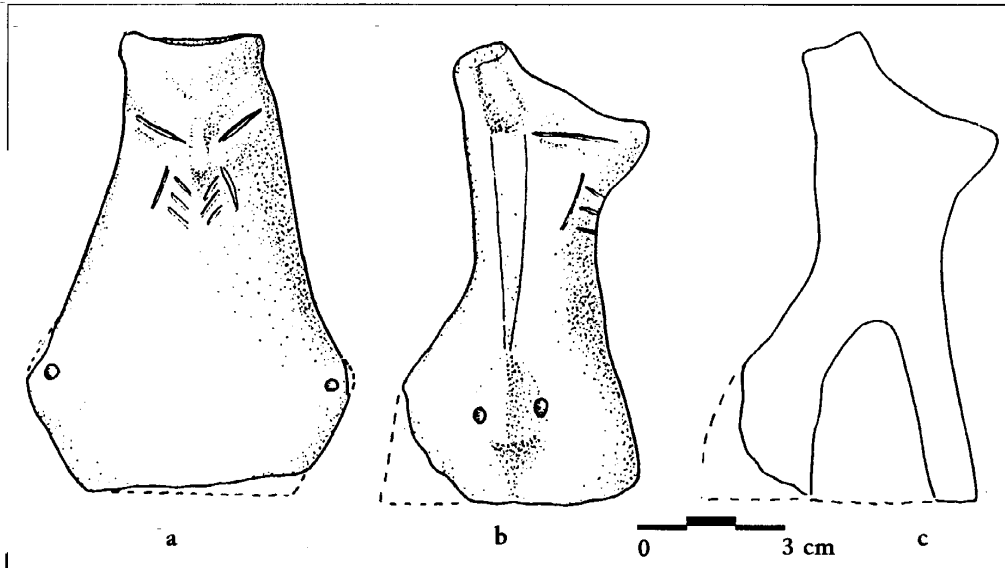
The Upper Stryama valley is one of the newly investigated prehistoric regions in the Balkans (Nikolova 1999; Nikolova 2000, 65–92). Among the unpublished finds discovered up to the 90s, there are two prehistoric anthropomorphic figurines – one from the depository of Historical Museum in Karlovo Town, that according to the inventory book, originates from Banya-Ploskata Mogila. The another figurine belongs to the private collection of N. Subev (the village of Dubene, Karlovo District). According to its owner, it originates from the area of Dubene Village.

1. Фигурка № 1 от Бая-Плоската могила

1. Figurine No. 1 from Banya-Ploskata Mogila

Бая-Плоската могила е било едно от най-големите селища през ранния неолит в Горнострямската долина. За съжаление поне в ГИМ-Карлово липсват материали от разкопките на П. Демев (Демев 1968, 139–150) на селищната могила, но от нея се съхранява женска фигурка (обр. 1) (Nikolova 1998, 99–132, fig. 9; Nikolova 2000, 65–92, fig. 6.13: 8). Тя е изработена от глина, примесена с едър и ситен пясък, и златна слюда. Повърхността е добре загладена с тъм-

Banya-Ploskata mogila was one of the biggest Early Neolithic settlements in the Upper Stryama valley. Unfortunately, at least at Historical Museum in Karlovo Town, there are missing materials from the excavations of P. Detev (Демев 1968, 139–150) at the tell, but a female figurine is preserved there (fig. 1) (Nikolova 1998, 99–132, fig. 9; Nikolova 2000, 65–92, fig. 6.13: 8). It is made from clay paste mixed with coarse and fine sand and golden mica.

Обр. 1. Фигура от Бая-Плоската могила, Карловска община.
Fig. 1. A figurine from Banya-Ploskata Mogila, Karlovo Municipality.

мент във фигуралната пластика през ранния неолит в Централните Балкани, с паралели отново в басейна на Горна Струма (Чохаджиев 1981, 73–76, фиг. 3). Сблъсква ги също връзаният орнамент, който при ракитовската фигурка е представен от мотив от две вертикални насечки, шахматно разположени върху гърба, а върху лицевата страна те покриват главно пространството между главата и бюста. На север, в района на комплекса Градешница-Старчево-Криш, стълбовидна антропоморфна фигурка, с разширяваща се долна част, е документирана в селището Бешенова, заедно с други фигурки от общи с централните Балкани типове (Lazarovici 1979, table 10: 1–3, 9–11, 13–16, 25).

Следователно, сравнителната хронология води до извода, че женската фигурка от ГИМ – Карлово се отнася към долния пласт на селищната моила при с. Баня и датира от ранен неолит II–III (според аргументираната периодизация в Nikolova 1998).

Изправените фигурки с неартикулирана долна част са много популярни през ранния неолит. М. Чохаджиев (1981) и И. Вайсов (1984) публикуваха редица находки от Горна Струма и Софийско, докато В. Маданова представи нов археологизирания регионален модел на обредна традиция от Западните Родопи (Ракитово) през ранния неолит с няколко типа антропоморфни фигурки (Mazanova 1996, tables 1–4), които са с близки паралели в Тракия и особено в западните Централни Балкани. В някои случаи обаче краката са артикулирани. В същото време те имат паралели в култура Старчево-Криш, а някои от тях в култура Кьорош (Raczky 1980, 5–33, fig. 1; Parzinger 1993, Taf. 201: 12) в Централна Европа, както и на юг в Гърция, където са открити амулети (Ахилейон [Gimbutas et al. 1989, fig. 7.23]). Общите типове фигурки (Nikolova 2000, fig. 6.13) вероятно документират наличието на сходни ритуали в различните области на югоизточна и източна Централна Европа. Следователно, заедно с керамичните съдове, раннонеолитните фигурки са основен извор за културните контакти между близките и далечни области в Карпато-Балкано-Егейския регион. Би трябвало да се подчертае, че през неолита, както и през останалите праисторически епохи, Балканите не са самобитно явление и не могат да бъдат отделени от съседните области, като се използват понятията като Балкански неолит. Последното е лишено от научно съдържание.

2. Фигурката от с. Дъбене

Фигурката от с. Дъбене представлява изправена жена в напреднала бременност, облечена в дълга греха (обр. 2) (Nikolova, Madjev 1993, Abb. 8; Nikolova 2000, fig. 6.15). Тя е счупена в основата на шията. Липсват също ръцете и вероятно релефно представените гърди. Тя е била из-

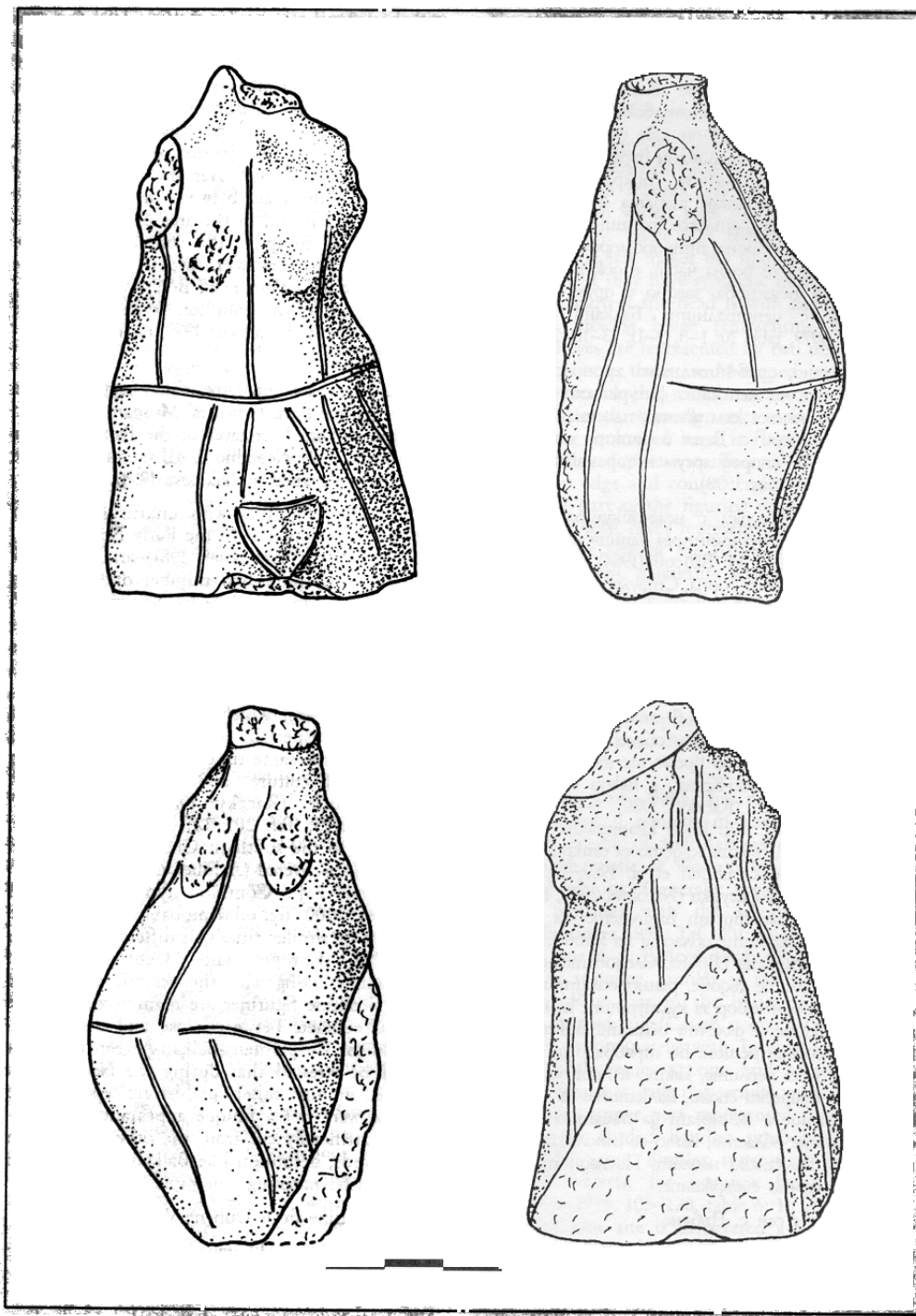
with horizontal rectangular section. That is a typical element of the figurine plastic in the Early Neolithic in the Central Balkans, with parallels again in the Upper Struma (Чохаджиев 1981, 73–76, фиг. 3). The incised ornament also make them close, which by the Rakitovo figurine is represented by motif of two vertical incisions, chess-like placed, while over the from side they cover mainly the space between the head and the breast. To the north, in the area of Gradeshnitsa-Starčevo-Criš complex, the column-like anthropomorphic figurines with widen lower part is documented at settlement of Bešenova, along with other figurines of common types from the Central Balkans (Lazarovici 1979, table 10: 1–3, 9–11, 13–16, 25).

Accordingly, the comparative chronology infers the female figurine from Historical Museum in Karlovo belonged to the lower layer of the Banya tell and dated from Early Neolithic II–III (according to the periodization argued in Nikolova 1998).

The standing figurines with unarticulated lower part were very popular in the Early Neolithic. M. Chokhadzhiev (Чохаджиев 1981) and I. Vaysov (Вайсов 1984) published number of finds from the upper Struma and Sofia Region. Later, V. Matsanova represented a new archaeological regional model of ritual in the western Rhodopes (Rakitovo) from the Early Neolithic, with several types of anthropomorphic figurines (Mazanova 1996, tables 1–4), which have close parallels in Thrace and especially in the western Central Balkans. At the same time, they have parallels in Starčevo-Criš culture, and some of them in Körös culture (Raczky 1980, 5–33, fig. 1; Parzinger 1993, Taf. 201: 12) in Central Europe, as well as to the south in Greece where amulets have been discovered (Achilleion [Gimbutas et al. 1989, fig. 7.23]). Common types of figurines (Nikolova 2000, fig. 6.13) probably document the existence of similar rituals in different regions in Southeast Europe and Central Europe. Accordingly, along with the ceramic vessels, the Early Neolithic figurines are main record for the cultural contacts between close and distant cultures in the Carpathians-Balkan-Aegean region. It should be stressed that during the Neolithic, as well as in the other prehistoric epochs, the Balkans were not a unique appearance and cannot be artificially cut from the other regions. In other words, definition like Balkan Neolithic had no scientific meaning.

2. The figurine from Dubene Village

The figurine from Dubene represents a standing woman in advanced pregnancy, dressed in a long dress (fig. 2) (Nikolova, Madjev 1993, Abb. 8; Nikolova 2000, fig. 6.15). It is broken at the base of the neck. The arms and the breast, probably represented by bulges, are missing too. It is made

Уор. Фигурка от Дабене, Карловска община.
Fig. A figurine from Village, Karlovo Mu ispality

работена от глина примесена с едрозърнест пясък. След изпичането има кафяво-червен цвят. Върху фронталната страна е връзан полов триъгълник. Фигурката е орнаментирана с връзани линии, които вероятно представят гъла греха и са били инкрустирани. Три вертикални успоредни линии са връзани върху нейната горна част – една между бюста и по една от двете страни на отчупените гърди. Линиите са ограничени отгору с една хоризонтална връзана линия, под която следват пет вертикални линии, разположени отстрани и над половия триъгълник. Осем вертикални успоредни линии са запазени на гърба. Размерите на фигурката са: вис. 9 см; макс. шир. 5 см, диам. шия – 1,5 см; макс. диам. основа – 5,3 см x 2,9 см.

Според досегашните данни, паралелите на фигурката от с. Дъбене се ограничават с две подобни от Северозападна България – от селища при Софрониево (Николов 1971, обр. 5) и с. Белотинци (Александров 1981, 27–45, фиг. 5г–е). Последната е открита с керамика от култура Градешница, въз основа на която тя се датира в ранната медна епоха. Към същия период, следователно, се отнася и фигурката от Дъбене, респективно към култура Марица, вероятно късна фаза. Друг аргумент за тази датировка е фактът, че няма точни паралели на фигурката между находките от късната медна епоха, известни досега. Трябва обаче да се посочи, че разглежданият тип (Белотинци-Дъбене) се различава и от популярните за култура Градешница фигурки с дълбоко връзан геометричен орнамент (Вайсов 1981, 46–50, обр. 1). Съществува известно сходство с къснонеолитните стоящи фигури от Курило-Кременица (Вайсов 1984, 321–31, табло 10), включващи наличието на връзан орнамент, но то е по-скоро функционално, отколкото типологично, тъй като символиката на плодородието в последния случай е представена чрез подчертан таз.

Засага култура Марица е слабо документирана в Горноострямска долина. Отделни фрагменти от селищната могила при Черничево, както и съд от ГИМ – Карлово показват, че тя се е развивала и в този микрорегион (Николова 2000). В същото време, фигурката – подобно на същия керамичен стил – показва активни културни взаимодействия със Западна България.

Още с тяхната поява, праисторическите фигурки се открояват с многопластовата си символика и многоаспектни функции (Fairservis 1975, table 3). Тя се запазва и в следващите праисторически епохи (Bailey 1994, 321–331; Bailey 1996, 291–295), когато фигурките се срещат главно в селищата, но в някои случаи и в некрополи, като елемент на богати погребения (Vajsov 1992, 95–113). Фигурката от Бяна-Плоската могила дава възмож-

from clay paste mixed with coarse sand. After burning it has brown and red color. At the front side there is a triangle of fertility. The figurine is ornamented with incised lines, which probably represent a long dress and were encrusted. Three vertical lines are incised at its uppermost part – one between the breast and by one from both sides of the broken breast. The lines are bordered down on one horizontal incised line, under which five vertical lines follow, located aside and above the triangle of fertility. Eight vertical parallel lines are preserved at the back. The size of the figurine is as follows: height – 9 cm; maximum width – 5 cm; diameter neck – 1,5 cm; maximum diameter of the base – 5,3 cm x 2,9 cm.

According to the recent data, parallels of the figurine from Dubene are limited with two similar figurines from Northwestern Bulgaria – from settlements near Sofronievo (Nikolov 1971, obr. 5) and Belotintsi Villages (Александров 1981, 27–45, fig. 5g–e). The last is discovered together with ceramics from Gradeshnitsa culture, then, it can be dated from Early Copper Age. Accordingly, to the same period is attributed the figurine from Dubene, respectively to the Maritsa culture, probably its late phase. Another argument for that chronology is there are no precise parallels of that figurine among the Late Copper Age finds known up to now. But it should be stressed the type under discussion (Belotintsi-Dubene) also differs from the popular of the Gradeshnitsa culture figurines with deeply incised ornament (Вайсов 1981, 46–50, obr. 1). There is more functional than typological similarity with some later Neolithic standing figurines from Kurilo-Kremenitsa including the incised ornament (Вайсов 1984, 321–31, табло 10) but in the last case the amplified buttock represented the symbolism of the fertility.

For the time being, Maritsa culture is poorly documented in the Upper Stryama valley. Single fragments of the Chernichevo tell, as well as a vessel from Historical Museum in Karlovo show it developed in that micro-region as well (Nikolova 2000). At the same time, the figurine – similarly to the resembling ceramic style – show active cultural interactions with Western Bulgaria.

Even the earliest prehistoric figurines consist of multi-level symbolism and multi-aspect functions (Fairservis 1975, table 3). It was preserved in the following epochs (Bailey 1994, 321–331; Bailey 1996, 291–295) when the figurines were distributed mostly at settlements but in some cases at cemeteries as element of rich burials (Vajsov 1992, 95–113). The figurine from Banya-Ploskata Mogila approves a hypothesis the cultural contacts were socially determined in the Early Neolithic (Nikolova 2000). The symbolism of the goddess-giving birth was basic for the figurine from

ност да се допусне, че културните контакти са били социално детерминирани през ранния неолит (Nikolova 2000). За фигурката от с. Дъбене основна е била символиката ѝ за бо- гинята-даваща живот (Gimbutas 1991). Тя е била вероятно свързана с култове на плодородието, което може би обяснява представянето на напреднала бременност.

Dubene (Gimbutas 1991). It was probably connected with the cults of fertility that may explain the depicting of the advanced pregnancy.

TRANSLATED BY THE AUTHOR

LOLITA NIKOLOVA, INTERNATIONAL UNIVERSITY,
BG-4300 KARLOVO
lnikolova@inbox.digsys.bg

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- АЛЕКСАНДРОВ 1981: Александров, Г. Новооткрити праисторически паметници в Михайловградски окръг.- Известия на музеите от Северозападна България, 6, 1981.
- ВАЙСОВ 1981: Вайсов, И. Антропоморфната пластика на култура Градешница.- Изкуство, 910, 1981.
- ВАЙСОВ 1984: Вайсов, И. Антропоморфната пластика из праисторическото поселение Курло-Кременица, Софийското окръг.- Studia Praehistorica, 7, 1984.
- ДЕТЕВ 1968: Детеv, П. Материали за праисторията на Тракия.- Годишник на Народния Археологически Музей в Пловдив, 6, 1968.
- НИКОЛОВ 1971: Николов, Б. Софрониево.- Исторически музей, Враца, 1971.
- САНЕВ и др. 1975: Санев, В., Д. Симоска, Б. Китаноски, С. Саржоски. Праисторија во Македонија.- Археолошко друштво на СР Македонија, Скопје, 1975.
- ЧОХАДЖИЕВ 1981: Чохаджиев, М. Неолитни антропоморфни фигурки от долината на Горна Струма.- Изкуство, 940, 1981.
- BAILEY 1994: Bailey, D.W. Reading Prehistoric Figurines as Individuals.- World Archaeology 25, 3, 1994.
- BAILEY 1996: Bailey, D.W. Interpreting figurines: the emergence of illusion and new ways of seeing.- Cambridge Archaeological Journal 6, 2, 1996.
- FAIRSERVIS 1975: Fairservis, W.A. The Threshold of Civilization.- Charles Scribner's Sons, New York, 1975.
- GIMBUTAS 1991: Gimbutas, M. The Civilization of the Goddess. The World of Old Europe.- Harper, San Francisco, 1991.
- GIMBUTAS et al. 1989: Gimbutas, M., Sh. Winn, D. Shimabuku. Achilleion. A Neolithic Settlement in Thessaly, Greece, 6400-5600 BC.- Monumenta archaeologica, 14, University of California Press, Los Angeles, 1989.
- LAZAROVICI 1979: Lazarovici, Gh. Neolithic Banatului.- Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1979.
- MAZANOVA 1996: Mazanova, V. Cult objects from the Early Neolithic site at the town of Rakitovo.- Poročilo, 23, 1996.
- NIKOLOVA 1998: Nikolova, L. Neolithic Sequence: The Upper Stryama Valley in Western Thrace (With Appendix: Radiocarbon Dating of the Balkan Neolithic).- Documenta Praehistorica, 25, 1998.
- NIKOLOVA 1999: Nikolova, L. The Balkans in Later Prehistory.- BAR International Series 791, Oxford, 1999.
- NIKOLOVA 2000: Nikolova, L. Towards the Neolithic and Copper Age Development in the Balkans (Data from the Stryama Valley).- In: L. Nikolova (ed.), Technology, Style and Society. Contributions to the Innovations between the Alps and the Black Sea in Prehistory, BAR Oxford, BAR International Series, 854, 2000.
- NIKOLOVA, MADJEV 1993: Nikolova, L., N. Madjev. Prähistorische Funde aus Bulgarien (das Strjama-Tal).- MKM, Sofia, 1993.
- PARZINGER 1993: Parzinger, H. Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittlerem Taurus.- Philipp von Zabern, Mainz an Rhein, 1993.
- RACSKY 1980: Racsky, P. A Körös kultúra újabb figurális ábrázolásai a Közép-Tiszavidékről és történeti összefüggéseik.- Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1979-1980, 1980.
- VAJSOV 1992: Vajsov, I. Anthropomorphe Plastik aus dem prähistorischen Gräberfeld bei Durankulak.- Studia Praehistorica, 1142, 1992.